

Анотація

Гладий С. В. Суспільство як суб'єкт легітимації судової влади. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу наявних у суспільстві ресурсів щодо легітимації судової влади.

Ключові слова: суспільство, легітимність, судова влада, суспільний контроль, ресурси легітимації.

Аннотация

Гладий С. В. Общество как субъект легитимации судебной власти. – Статья.

Статья посвящена анализу имеющихся в обществе ресурсов, необходимых для легитимации судебной власти.

Ключевые слова: общество, легитимность, судебная власть, общественный контроль, ресурсы легитимации.

Summary

Gladyy S. V. Society as a subject of legitimation of the judiciary. – Article.

This article analyzes of society's resources needed for the legitimization of the judiciary.

Key words: society, legitimacy, judiciary, public control, resources legitimation.

УДК 342.56

В. М. Кравчук

ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ) ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах довіра до судової влади значною мірою залежить від ефективної роботи суддів та належного виконання ними своїх обов'язків.

Незалежність, неупередженість суддів під час виконання ними своїх повноважень забезпечується наявністю системи гарантій суддівської діяльності. Одним із напрямів удосконалення діяльності органів судової влади є підвищення ефективності суддівської діяльності, що у свою чергу буде залежати переважно від забезпечення суддів необхідними гарантіями.

Слід зазначити, що в юридичній літературі вже розглядалося питання щодо визначення гарантій незалежності суддів, однак воно й надалі є досить дискусійним. Зокрема, відповідно до узагальненої класифікації на основі критерію територіальної спрямованості гарантії діяльності суддів поділяються на міжнародно-правові та внутрішньодержавні, які у свою чергу поділяються на загальносоціальні та спеціальні юридичні (нормативно-правові й організаційно-правові). У цьому аспекті малодослідженими залишаються саме загальноправові (конституційно-правові) гарантії діяльності суддів. Вони є важливою умовою реалізації суддями своїх функцій і повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин у будь-який час розвитку й становлення конституційно-правової доктрини не втрачали своєї актуальності. Зокрема, особлива увага приділяється загальноправовим (конституційно-правовим) гарантіям прав і свобод людини та громадяни-

на (В. Кампо, В. Кравченко, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко та інші автори). У наукових дослідженнях учених-юристів розглядалися також загальноправові (конституційно-правові) гарантії діяльності народних депутатів України (Н. Григорук, А. Кожевніков та інші), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (О. Марцеляк та інші), Президента України (О. Ярмиш та інші), місцевого самоврядування (О. Батанов, П. Біленчук, О. Бориславська, В. Погорілко, О. Фрицький та інші), депутатів місцевих рад (О. Чернецька та інші) тощо. Однак лише в деяких працях приділялась увага проблематиці, пов'язаній із загальноправовими (конституційно-правовими) гарантіями діяльності суддів (В. Єгорова, О. Намясенко, В. Федоренко).

У конституційно-правовій доктрині відсутнє уніфіковане поняття загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів.

Формулювання мети статті. Наведене вище зумовлює мету статті: крізь призму аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової юридичної літератури запропонувати загальну концепцію загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гарантії, які забезпечують конституційно-правовий статус суддів та організаційно-правовий механізм їх діяльності, постають із відповідних норм Конституції України й Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Гарантування суддівської діяльності необхідно сприймати як обов'язок держави в особі органів державної влади, посадових осіб не тільки не перешкоджати законній діяльності, а й правовими, економічними та іншими засобами захищати сферу діяльності суддів. Конституція України містить низку положень, які в загальній формі закріплюють правові, політичні, економічні, соціальні та інші гарантії діяльності суддів. Зокрема, у ст. 126 зазначено, що незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією України й законами України. Будь-який вплив на суддів забороняється [1].

Як справедливо відзначається в спеціальній юридичній літературі, для того щоб суддя міг неупереджено вирішувати справи, він повинен мати відповідні гарантії своєї діяльності [2, с. 452; 3, с. 350].

У працях українських учених містяться міркування щодо поняття та систематизації гарантій діяльності суддів. Зокрема, В. Федоренко під гарантіями діяльності суддів розуміє систему загальних і спеціально-правових способів та засобів забезпечення здійснення суддею встановлених Конституцією України й законами України завдань, функцій і повноважень [4, с. 501]. В. Єгорова під гарантіями діяльності суддів судів загальної юрисдикції розглядає сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їхніх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх неналежного здійснення [5, с. 12]. Однак проблема гарантій діяльності суддів потребує ґрунтовного, системного вивчення, оскільки від них залежить ефективність здійснення суддями своїх функцій і повноважень та функціонування судової влади в цілому.

Безумовно, права й свободи людини та громадянина, а також їх гарантії були й залишаються пріоритетним напрямом наукових досліджень, адже не дарма ч. 2

ст. 3 Конституції України проголошує, що права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Однак варто визнати також те, що громадяни України можуть перебувати в різних правових статусах (виборці, народні депутати, державні службовці, судді тощо). Перебуваючи в різних правових статусах, вони виконують конкретні функції держави, здійснюють свою діяльність через виконання відповідних повноважень (реалізацію прав та виконання обов'язків), чітко передбачених чинним законодавством України. Тому гарантії прав і свобод людини й громадянина є загальними щодо гарантій діяльності суддів і в цьому випадку можуть розглядатися як тотожні поняття. У спеціальній юридичній літературі гарантії прав і свобод людини й громадянина за сферою дії поділяють на міжнародно-правові (планетарні) гарантії, гарантії в межах регіональних міжнародних співтовариств та внутрішньодержавні гарантії [6, с. 139]. Внутрішньодержавні гарантії у свою чергу поділяються на загальносоціальні (економічні, соціальні, політичні, ідеологічні (духовні)) гарантії та спеціальні юридичні гарантії [7, с. 73–74]. Спеціальні юридичні гарантії в конституційному праві більшість учених поділяє на нормативно-правові й організаційно-правові [4, с. 274]. Вважаємо вищенаведену класифікацію гарантій прав і свобод людини та громадянина абсолютно прийнятною для класифікації гарантій діяльності суддів в Україні.

У юридичній літературі зазначається, що пріоритетним видом юридичних гарантій є нормативно-правові гарантії, які становлять систему норм щодо реалізації прав людини й громадянина: норми-принципи, юридична відповідальність, юридичні обов'язки, процесуальні норми [8, с. 554].

Узагальнюючи наявні підходи щодо вивчення нормативно-правових гарантій прав і свобод людини й громадянина, пропонуємо під нормативно-правовими гарантіями діяльності суддів розуміти сукупність взаємопов'язаних норм права, які утворюють єдину правову базу для ефективної реалізації функцій та повноважень, тобто цілісний правовий механізм діяльності (реалізації прав і виконання обов'язків) суддів.

Нормативно-правові гарантії діяльності суддів за ієрархією та сферою дії можна класифікувати на загальноправові (конституційно-правові) та інституційні (галузеві) гарантії. До загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів варто віднести такі: норми-принципи, обов'язки, юридичну відповідальність, процесуальні гарантії.

Першим видом загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів є норми-принципи, зокрема ті, які забезпечують насамперед права суддів (ст. ст. 21, 22, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64 Конституції України) щодо невідчужуваності, непорушності, невичерпності, рівності, необмеженості конституційних прав суддів, принципу неприпустимості зворотної дії закону або нормативно-правового акта в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, тощо [8, с. 554].

У теорії права нормою-принципом визнаються найбільш загальні й стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим вираженням найважливіших сутнісних рис і цінностей, що притаманні цій системі права, та ви-

значають її характер і напрями подальшого розвитку. Нормами-засадами визнаються норми, що закріплюють загальні засади, на яких ґрунтуються політична й правова системи [9, с. 240]. Подібним є розуміння норм-засад і норм-принципів в інших авторів. Відповідно, норми-засади – це правові приписи, які закріплюють засади конституційного порядку держави, основи соціально-економічного, політичного й державного життя, взаємовідносини держави та особи, форми власності тощо, а норми-принципи – це правові принципи, які виражають і закріплюють принципи права [6, с. 207]. Отже, у національному законодавстві допускається ототожнення та взаємозаміна таких термінів, як «принцип» і «засада» [10, с. 14].

Для ілюстрування норм-принципів в аспекті досліджуваної проблеми варто навести норми Конституції України (наприклад, згадувану ст. 126 про те, що незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією України й законами України). Водночас ст. 125 Конституції України, у якій зазначається, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації, може розглядатись одночасно і як норма-засада, і як норма-принцип.

Поряд із нормами-принципами юридичні обов'язки є необхідним компонентом загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів, без яких неможливо збалансувати судову систему, ефективно здійснювати правосуддя й процесуальну діяльність суддів. Взаємозв'язок прав та обов'язків утворює рівноважений суспільний стан, режим найбільшого сприяння для повсякденної життєдіяльності суддів.

Обов'язки суддів визначено в ч. 4 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів, а саме»: 1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики; 3) виявляти повагу до учасників процесу; 4) дотримуватися присяги судді; 5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати й закритого судового засідання; 6) дотримуватися вимог щодо несумісності; 7) подавати щорічно не пізніше 1 травня до Державної судової адміністрації України для оприлюднення на офіційному веб-сайті судової влади, ведення якого забезпечує Державна судова адміністрація України, копію декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації), поданої до органу державної податкової служби за своєю податковою адресою [11].

До загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів належить також юридична відповідальність.

Конституційно-правова відповідальність передбачає настання несприятливих наслідків для суб'єктів конституційно-правових відносин (у тому числі й суддів) у випадках порушення ними вимог, які містяться в нормах Конституції України та інших джерелах конституційного права.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, які передбачені Конституцією України. Згідно зі ст. 68 Основного Закону України кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права й свободи, честь і гід-

ність інших людей [1]. З наведених конституційних положень, що встановлюють обов'язок держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб дотримуватися Конституції України та Законів України, постає висновок про наявність відповідної конституційно-правової відповідальності суддів.

Зважаючи на таку властивість статусу судді, як недоторканність, яка передбачається ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддю не може бути без згоди Верховної Ради України затримано чи заарештовано до винесення судом обвинувального вироку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлено кримінальну чи адміністративну відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи [11]. Тобто, як бачимо, суддю може бути притягнуто до кримінальної та адміністративної відповідальності лише за чітко визначених законодавством умов.

Крім того, суддю може бути притягнуто й до дисциплінарної відповідальності, що досить детально врегульовано шостим розділом Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 83 якого встановлено, що суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

1) істотні порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою в доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом; порушення вимог щодо розподілу й реєстрації справ у суді, правил підсудності чи підвідомчості; необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову;

2) невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;

3) порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема порушення правил щодо відводу (самовідводу);

4) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя;

5) розголошення таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи в закритому судовому засіданні;

6) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації), зазначення в ній завідомо неправдивих відомостей [11].

Одним із видів юридичної відповідальності є цивільно-правова відповідальність, яка полягає в настанні передбачених цивільно-правовою нормою негативних майнових наслідків для тих суб'єктів, які не виконують або неналежно виконують взяті на себе майнові зобов'язання. Оскільки судді можуть нарівні з іншими громадянами бути суб'єктами цивільно-правових відносин (наприклад, укладати цивільно-правові правочини, брати на себе різного роду договірні зобов'язання, бути учасниками спадкових відносин тощо), то до них також може бути застосовано заходи цивільно-правової відповідальності.

Загальноправовими (конституційно-правовими) гарантіями діяльності суддів є також процесуальні гарантії, які в спеціальній юридичній літературі визнача-

ються як встановлені законом правові засоби забезпечення належної реалізації матеріальних норм, досягнення цілей та завдань процесуальної діяльності [12, с. 188].

Процесуальні гарантії діяльності суддів – це передбачена Конституцією України та конституційним законодавством система умов і засобів організаційно-процесуального характеру, які регламентують порядок, форми й методи реалізації суддівських повноважень.

Висновки. Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що нормативно-правові гарантії діяльності суддів забезпечують основи діяльності суддів у загальній формі. За своєю правовою природою нормативно-правові гарантії поділяються на загальноправові та інституційні. Загальноправові (конституційно-правові) гарантії діяльності суддів закріплено в нормах-принципах, нормах права, які встановлюють юридичні права та обов'язки суддів, у процесуальних нормах, а також нормах, які передбачають юридичну відповідальність.

Література

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конституційне право України : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. Ю. Тодики та В. Журавського. – К. : Право, 2008. – 416 с.
3. Конституційне право України : [підручник] / за ред. В. Колісника та Ю. Барабаша. – Х. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.
4. Погорілко В. Конституційне право України : [підручник] / [В. Погорілко, В. Федоренко]; за заг. ред. В. Федоренка. – 4-те вид., перероб. і доопр. – К. : Ліра-К, 2012. – 576 с.
5. Єгорова В. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В. Єгорова ; Інститут держави і права імені В. М. Корецького. – К., 2008. – 17 с.
6. Крестовська Н. Теорія держави і права. Елементарний курс / Н. Крестовська, Л. Матвеева. – 2-е вид. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 432 с.
7. Скакун О. Теорія права і держави : [підручник] / О. Скакун. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / гол. редкол. Ю. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 1 : А–Г. – 1998. – 672 с.
9. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М. Цвік, В. Ткаченко, Л. Рогачова та ін.] ; за ред. М. Цвіка, В. Ткаченка, О. Петришина. – Х. : Право, 2010. – 584 с.
10. Юхимюк О. Особливості викладу принципів права у національному законодавстві / О. Юхимюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – Херсон, 2013. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 12–15.
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. / гол. редкол. Ю. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.

Анотація

Кравчук В. М. Загальноправові (конституційно-правові) гарантії діяльності суддів в Україні. – Стаття.

Статтю присвячено характеристиці загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів як одного з елементів їх конституційно-правового статусу.

Ключові слова: гарантії діяльності суддів, конституційні гарантії, конституційно-правовий статус, суддя.

Аннотація

Кравчук В. Н. *Общеправовые (конституционно-правовые) гарантии деятельности судей в Украине.* – Стаття.

Статья посвящена характеристике общеправовых (конституционно-правовых) гарантий деятельности судей как одного из элементов конституционно-правового статуса судьи.

Ключевые слова: гарантии деятельности судьи, конституционные гарантии, конституционно-правовой статус, судья.

Summary

Kravchuk V. M. *Generally legal (constitutionally legal) guarantees of activity of judges in Ukraine.* – Article.

The article is sanctified to description of generally legal (constitutionally legal) guarantees of activity of judges as one of elements them constitutionally legal status.

Key words: guarantees of activity of judges, constitutional guarantees, constitutionally legal status, judge.

УДК 347.962(477)

Д. Б. Баронін

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДУ

Незважаючи на те, що в наукових працях досить часто вживають термін «правовий статус», досі відсутній однозначний підхід щодо його змісту. У сучасній теорії держави та права існує багато різних за змістом і смисловим навантаженням підходів щодо питання правового статусу. З одного боку, це є свідченням неабиякої актуальності аналізованої проблеми, а з іншого – різноманітність наукових поглядів зумовлює існування таких категорій, як «правове становище», «правове положення» та інші, що призводить до понятійної невизначеності та перешкоджає формуванню єдиного комплексного визначення категорії «правовий статус».

Етимологічно слово «статус» означає правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи [1, с. 626]. При цьому варто погодитися з думкою Л.М. Москвич про те, що статус суб'єкта – це насамперед певна сукупність його соціальних можливостей, обсяг і характер яких залежить від тієї ролі, соціальної функції, яку виконує він у суспільстві [2, с. 7]. З огляду на це абсолютно логічним є визначення правового статусу як сукупності прав та обов'язків суб'єкта права.

А.В. Малько дещо інакше підходить до визначення цієї категорії та характеризує правовий статус як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи й суспільства, громадянина й держави, індивіда й колективу, а також інші соціальні зв'язки [3, с. 397]. В.М. Корельський визначає правовий статус як багатоаспектну категорію, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин (держави, суспільства, особи тощо); по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне становище їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, правовий статус не може реалізуватися без обов'язків, які кореспондуються правам, без юридичної відповідальності в необхідних випадках,